

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: ЕКОНОМІКО-СУТНІСНЕ НАПОВНЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ

Здійснено огляд сучасних підходів до сутності глобалізаційних процесів, визначено місце глобалізаційних процесів в розвитку світового господарства й національних економік, а також розглянуто прояв глобалізації в соціально-економічних відносинах і її вплив на систему бухгалтерського обліку

Постановка проблеми. Економічні перетворення в сучасному світовому господарстві обумовлюють необхідність пошуку нових механізмів розвитку суспільства. Розвиток національної економіки й відповідно національної системи бухгалтерського обліку (далі НСБО) будь-якої країни повинен відповідати таким перетворенням, які сьогодні виступають глобальними. Глобалізація окрім позитивних має ряд негативних наслідків, проте носить об'єктивний та безповоротний характер. Зважаючи на це сьогодні потребує наукового вирішення проблема подальшого напрямку розвитку глобалізаційних процесів та місця в них національних економік та національних систем бухгалтерського обліку.

Російський дослідник Белоліпецький В.Г. зазначає "... що феномен економічної глобалізації – це складна багатоаспектна проблема з неявними наслідками для долей людства, тому потребує до себе значної уваги науки [3, С. 16]. Подолання негативних наслідків глобалізації потребує якісно нового підходу до розвитку економічних відносин, який сьогодні пропонують представники економічної та облікової наук в країнах поширення ісламу. Особливої актуальності сьогодні набувають положення ісламської економічної доктрини та ісламської моделі бухгалтерського обліку. Вони спрямовані на вирішення багатьох проблем соціального характеру та побудови безкризового суспільства, які є наслідком діючих наукових підходів до глобалізації економічних відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання глобалізації її сутності та наслідків піднімалися в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених Бекоєв А. В., Белоліпецький В.Г., Білорус, Лук'яненко Д.Г., Глазев С.Ю., Ипполитов Л.М., Кирейцев Г.Г., Коллонтай В.М., Комаренко Г., Ефимов В., Лесков Л.В., Любимцева С.В., Мартин Г.П., Шуман Х., Мельянцева В.А., Минс Г., Шнайдер Д., Мирский Г., Субетто А.И. та інші. Вплив глобалізаційних процесів досліджено в дисертаціях представників Житомирської наукової бухгалтерської школи О.М. Петрука, Н.М. Малюги та М.М. Шигун. Провідних вчених вітчизняної облікової науки С.Ф. Голова, В.М. Костюченко, Г.Г. Кірейцева.

Викладення основного матеріалу дослідження. "На рубежі ХХ – ХХІ ст. почалася нова фаза в розвитку світового господарства – глобалізація. Саме вона у все більшому ступені визначає направленість процесів, які проходять в світовій економіці. Зміст самого поняття "глобалізація" залишається предметом гострих дискусій, викликає зіткнення різних, інколи навіть діаметрально протилежних точок зору. На наш погляд це пояснюється двома причинами. По-перше, процес глобалізації почався порівняно недавно й оцінити його наслідки в повній мірі не є можливим. По-друге, розгортання даного процесу призводить до загострення протиріч в світовій економіці, зачіпає інтереси його різних суб'єктів. Не дивно, що інколи суспільні сили всіляко вітають та пропагандують економічну глобалізацію, тоді як інші виступають з її гострою критикою" [21, С. 378].

Вітчизняний вчений проф. Кірейцев Г.Г. зазначає "Правильне розуміння причин виникнення та ролі глобалізації в процесах суспільного економічного відтворення важливо тому, що воно сприятиме

обґрунтуванню підходу щодо вибору концепції та розробки моделей розвитку економіки, раціональній побудові механізмів реалізації положень таких концепцій, включаючи ринкові механізми управління на всіх ієрархічних рівнях, а також оновленню на цій основі національних систем бухгалтерського обліку" [10, С. 37].

Поняття глобалізації її наслідків та подальшого розвитку є дискусійним в сучасній науці, хоча вже довгий період є не новим. Існує багато дискусій об'єктивності таких процесів та необхідності їх розвитку та дослідження.

"Про глобальну економіку говорять дуже багато. Даний термін начебто покликаний узагальнити ті нові явища, які виникли в світовому господарстві за останні десятиліття. При цьому кожен вкладає в нього свій власний зміст" [11, С. 11].

Проте, зважаючи на дискусійність та різноплановість підходів, вважаємо глобалізацію безповоротним та об'єктивним процесом, який вплинув на систему бухгалтерського обліку та зумовлює пошук нових напрямів її розвитку. "Виникнення глобальної економічної системи є об'єктивним явищем – з одного боку, й суб'єктивним процесом – з іншого. Глобалізація як об'єктивний процес є реалізацією на міжнародному рівні загальних закономірностей, які виникли й проявилися спочатку в економічних системах нижчих рівнів: загального економічного закону розподілу праці й підвищення його продуктивності, концентрації виробництва й централізація капіталу. Вони лежать в основі економічного розвитку малого й великого виробництва, галузі, сектора економіки, національної економічної системи. Все це – єдиний процес створення економічних систем різного рівня, в основі якого лежить закон росту продуктивності" [15, С. 385-386].

Вітчизняні дослідники глобалізаційних процесів в Україні О.Г. Білорус та Д.Г. Лук'яненко вказують, що "на зламі ХХ – ХХІ століть світове співтовариство переходить до нової ери – ери глобалізації розвитку. Ця ера відкриває для людства не лише нові, небачені досі можливості розвитку й якісного зростання, але й нові загрози, проблеми і глобальні конфлікти. Якщо світ хоче не лише вижити, а й досягнути нового рівня розвитку для всіх країн, а не лише для "золотого мільярда", він повинен шукати нових шляхів подолання криз і конфліктів" [4, С. 24]

"Самі по собі, - як зазначає російський дослідник Лесков Л.В., - процеси глобалізації мають давню історію. Початок даних процесів відноситься або до часів Васко да Гама, Марко Поло і Магелана, або до періоду першої промислової революції. Зліт цих процесів спостерігається на рубежі ХІХ – ХХ ст., але був перерваний Першою світовою війною. Положення радикально змінилося з розпадом Радянського союзу, після чого процеси глобалізації втратили гальмівні демпфери реактивності й почали розвиватися експоненціальним законам. [14, С. 74-75].

Світовий досвід другої половини ХХ століття показує, що ніякі специфічні умови, особливості національного розвитку, кризові стани і внутрішні трансформації не можуть ані відмінити, ані відкласти неможлиму дію об'єктивних законів глобалізації розвитку. Країни, які виявляються неспроможними зайняти місце в експресі світової глобалізації, неминуче опиняться під його колесами. Таким є закон сучасного розвитку – закон глобалізації. Глобалізація світового розвитку не є чимось

таким, що впало на голову людства зенацька. Історично світ глобалізується і інтегрується в процесі всього періоду його розвитку. Про існування і дію об'єктивного закону глобалізації, як історичного явища і процесу, думали та інстинктивно здогадувались і писали ще деякі наші великі попередники, починаючи з XV, особливо XIX століття. [4, С. 12].

З'ясування сутності глобалізації та її наслідків дозволить виявити нові шляхи та інструменти подолання тих негативних соціальних наслідків, які спостерігаються сьогодні в світі та побудувати нову економічну та облікову системи, які б сприяли подоланню кризових явищ. Така увага до глобалізації, та її значення в сучасних умовах суспільного розвитку пов'язана з її всеосяжністю та багатосторонністю. На думку російського вченого Глазьева С.Ю.: "Сучасний етап глобалізації являє собою процес формування єдиного світового економічного, фінансового, інформаційного та гуманітарного простору, обумовлюючи зниження ролі державних бар'єрів на шляху руху інформації, капіталів, товарів та послуг та зростання ролі наднаціональних інститутів регулювання економіки". [6, С. 20].

Економічну глобалізацію можна охарактеризувати як об'єктивну тенденцію до максимальної інтеграції суспільно-виробничих систем різних країн і регіонів світу, що приводить до їх багатосторонньої взаємозалежності. При цьому важливо враховувати, що така взаємозалежність не обмежується зв'язками економічного і політичного характеру, а включає також соціальні, екологічні та культурні контакти. [2]

Любимцева С.В. зазначає, що "Термін "глобалізація" всезагальний й характеризує процес поєднання національних соціально-економічних систем, створення єдиного світового економічного простору. Застосований до економічних процесів, він не має чіткого тлумачення. Процес глобалізації протікає одночасно в економічній, суспільно-політичній, культурній, екологічній та інших сферах життя країн світового суспільства. Має різні аспекти. Найбільш важливі з яких – економічний, геополітичний і етичний, й різні форми їх прояву. Впроваджуючи ідею глобалізації в свідомість мас, її трактують як поєднання вільного руху капіталу товарів та послуг, капіталу, робочої сили на світовому ринку, що ведуть до створення "органічно цілісного світового господарства." Введення терміну "глобалізація" відображає новий якісний стан економіки. [15, С. 384-385].

Така багатогранність глобалізації обумовлює об'єктивність існування багатьох підходів до її сутності. Адже, різноплановість наук, які досліджують глобалізацію обумовлюють різні очі зору та різні предмети дослідження.

Стосовно лінгвістичного походження поняття глобалізація, то воно походить від французької "global" – всезагальний, від латинської "globus" – шар). Виходячи з цього глобалізацію можна трактувати з двох точок зору: по-перше, як процес, що охоплює всю земну кулю; всесвітній, та по-друге як усесторонній, повний, всезагальний, універсальний.

Стосовно трактування поняття глобалізації з економічної точки зору то прослідковується велика кількість дефініцій даного поняття. Так, Бункіна М.К. та Семенов А.М. під глобалізацією розуміють "ріст економічної, екологічної, соціокультурної, політичної взаємозалежності країн і народів; перетворення об'єктивних закономірностей у загальні всесвітні" [5]. Трактують глобалізацію авторами є досить широке, що є об'єктивним, адже даний процес охоплює всі сфери суспільного життя. А її наслідки є безповоротними як для суспільства в цілому так і для кожного окремого підприємства зокрема.

Досить критично до глобалізації ставиться російський дослідник Лесков Л.В., вказуючи на те, що "глобалізація – це сукупність процесів включення національних держав в

систему транснаціональних взаємодій та передача цій системі частини своїх суверенних повноважень... Глобалізація означає поширення капіталізму вільного ринку на всі регіони світу та підпорядкування його правилам суверенних держав, що супроводжується згортанням їх самостійності" [14, С. 74]. Ми погоджуємося з автором стосовно наслідків глобалізації та її сучасного прямування, проте вважаємо, що глобальні перетворення є об'єктивними, але повинні сьогодні спрямовуватися в іншому напрямі. В їх основі повинні стати якісно нові концепції та доктрини розвитку кожної національної економіки зокрема так і світу в цілому.

Белоліпецький В.Г. зазначає, що економічна глобалізація це "форма ведення бізнесу на основі вільного транскордонного переміщення факторів бізнесу та його результатів, а поведінка підприємців підвладна жорсткій логіці ефективності створення доданої вартості" [3, С. 61]. Картунов О.В. під глобалізацією розуміє "розширення світових соціальних зв'язків, котрі з'єднують віддалені регіони таким чином, що місцеві події розвиваються під впливом подій, які відбуваються за багатьох миль від них" [9]. Трактують глобалізацію авторами є різноплановими та мають вузьке значення й проявляються лише в діяльності окремих суб'єктів господарювання, тобто на рівні міжнародного бізнесу в першому випадку та на рівні соціальних перетворень – в другому. Критика даних тлумачень є недоцільною, адже думки авторів обумовленні предметом дослідження глобальних перетворень та сферою наукової діяльності.

Бек У. [1] під глобалізацією розуміє феномен виникнення єдиного загально планетного фінансового, інформаційного і виробничо-технологічного господарства.

Мочерний С.В., Ларіна С.Я., Устенко О.А., Юрій С.І. трактують глобалізацію як "процес діалектичної взаємодії національних і глобальних суспільних процесів, за якого відбувається поступове обмеження національних особливостей суспільних відносин (і відповідних якостей людини) та їх поступове підпорядкування системі глобальних відносин, а також законів і закономірностей такої взаємодії, цілісність якої забезпечується національними структурами" [18].

Бекоєв А. В. зазначає: "У широкому сенсі слова глобалізація означає розширення, поглиблення та прискорення світової взаємозалежності між національно-державними економіками. Це означає, що початкова категоріальна характеристика глобалізації пов'язана з її просторовим визначенням - як збільшенням обсягів потоків і розширенням структури торгово-фінансових мереж по всьому світу. Однак у міру розвитку глобалізаційних процесів характер транснаціональних потоків, інструментів і регламентів диференціюється. Звідси впливає, що досягнення глобалізації слід оцінювати переважно по просторово-тимчасовим параметрам" [2, С. 7].

Комаренко Г. та Єфімов В. розглядають глобальну економіку, як нову модель світового співтовариства, яка виступає альтернативою "лихварській" ринковій системі та ідеалізується, тобто є новою, наступною за ринковою, глобальною за масштабами й соціальною по орієнтації" [12].

На електронному ресурсі "Економіко-правова бібліотека" [23] подано чотири підходи до тлумачення глобалізації: складний багатогранний процес, який має безліч проявів та включає багато проблем; тривалий процес інтеграції національних економік світу з метою розв'язання глобальних проблем людства; складне явище взаємозалежності економік, що виникає у зв'язку з обміном товарів і послуг та потоками капіталів; процес, завдяки якому досягнення, рішення і діяльність людей в одній частині земної кулі справляють значний вплив на окремих людей і їхні спільноти в усіх частинах світу.

Бекоєв А. В. вважає, що “економічний зміст глобалізації розкривається в результаті аналізу тенденцій динаміки міжнародних обсягів і потоків товарів і послуг, капіталу і робочої сили, а також оцінки зміни основних рушійних сил в результаті зазначеної динаміки” [2, С. 9]

Коллонтай В.М. вважає, що “із стихійного процес глобалізації все більше перетворюється в інституційно оформлений, свідомо направлений. Але не можна не відмітити суттєву відмінність між нинішніми процесами та історією формування ринку на національному рівні. Тоді держава, економічна політика та господарські механізми в значній мірі підпорядковували різносторонню господарську діяльність національним (вірніше, державним) інтересам і – хоча б частково – вирішенню завдань, які стояли перед суспільством в цілому. Нині існуючі міжнародні економічні організації цілком орієнтуються на інтереси найбільш могутніх господарських груп та керуються ідеологією економічного детермінізму (якщо не дарвінізму)” [11, С. 13].

Таким чином багатоманітність підходів до сутності глобалізації вимагає якісно нового наукового пошуку, що стало причиною виникнення нової галузі знань – глобалістики. Глобалістика є досить новою та дисциплінарною наукою, основною метою якої є вивчення глобалізаційних процесів та їх наслідків. Виникнення глобалістики датується 60-70 роками ХХ століття, проте

до 90-х рр.. ХХ ст. вона охоплювала лише обмежене коло проблем. До основного кола питань нової галузі знань входили лише природні та суспільні.

Головними глобальними вважались проблеми: екологічна, енергетична, сировинна, продовольча, демографічна, міжнародна безпека. Особливого розвитку глобалістики як науки не отримувала, оскільки вона не мала єдиного об'єкта і предмета досліджень, а також єдиної методології. Кожна глобальна, проблема вивчалась окремо: екологія – екологами, економіка – економістами, соціологія – соціологами. До середини 90-х років серйозного наукового взаємозв'язку глобальних проблем, їхньої єдності, “контактних зон” між ними не було. Тому не було і глобалістики як науки в повному розумінні цього слова. Формування сучасних парадигм глобалістики розпочалося у 80-х роках ХХ століття [4, С. 18].

Виходячи з багатоманітності глобалізації та підходів до її тлумачення, сьогодні вченими виділяються декілька парадигм розвитку глобалістики, в межах яких сформувалися певні наукові школи. В табл. 1 наведено особливості кожної з них.

Таблиця 1. Характеристика наукових шкіл глобалістики

Школа	Представники	Характеристика
Школа концепції “Межі зростання”	А. Печчеї (Римський клуб)	- глобальні системні ефекти; - дисфункціональність глобальної системи; - глобальна програма Нового Гуманізму.
Школа концепції “Сталого розвитку”	Л. Браун (Інститут всесвітніх спостережень, Вашингтон)	- планетарні межі економічного зростання; - поступовість, поетапність еволюційних змін.
Школа універсального еволюціонізму	Н. Мойсєєв	- теорія глобальних рішень і компромісів; - моделі глобальних наслідків ядерної війни, “ядерної зброї”, “ядерної зими”; - концепція “Глобальних інститутів угоди”.
Школа контрольованого глобального розвитку	Д. Гвішиані	- програма “Моделювання глобального розвитку” - загально соціологічна теорія глобалістики.
Школа світ системного аналізу	І. Уоллерстайн (США)	- концепція “глобальної соціалізації” майбутнього розвитку.

Виходячи з вище викладеного поняття глобалізації є досить багатограним та устороннім, що є об'єктивним. А тому формулювання одного конкретного визначення глобалізації є не можливим. В нашому дослідженні під глобалізацією ми будемо розуміти соціально-економічне явище яке проявляється в декількох аспектах: по-перше, форма ведення бізнесу на основі вільного перевищення факторів виробництва та результатів їх використання через кордони різних держав; по-друге, процес інтеграції національних економік з метою розв'язання глобальних проблем; по-третє, поєднання національних економік з метою створення єдиного соціально-економічного простору.

Генезис виробничих сил в умовах глобалізації найбільш чітко проявляється в еволюції товару і еволюції оргструктур бізнесу. В еволюції товару проходить перехід від традиційного ринку товарів до ринку прав. По суті це найважливіший атрибут економічної глобалізації. Ринок прав базується на принципах, відмінних від принципів функціонування ринку товарів, оскільки центр тяжіння в економічних

відносинах переноситься від сфери управління товарним виробництвом в сферу управління субконтрактними відносинами по створенню доданої вартості. “Як результат, - пишуть американські дослідники, - варто очікувати ще більше грандіозного росту вартості корпорацій, що також важко зрозуміти з точки зору загальноприйнятих принципів організації бізнесу. Ми потрапили, в крайньому випадку на деякий час, в парадоксальну область: ринок прав, але й більшість традиційних принципів управління бізнесом все ще в силі” [17].

В залежності від особливостей прояву глобалізаційних процесів на системі соціально-економічних відносин в кожному окремому суспільстві та світовій спільності загалом, розрізняють види глобалізаційних процесів. Так один з російських дослідників Бекоєв А. В. [2, С. 17] вказує на існування трьох типів глобалізації: фундаментальна, слабо-результативна, високо результативна. Характеристика видів глобалізації наведена в табл. 2.

Таблиця 2. Характеристика видів глобалізації

Вид глобалізації	Характеристики		
	Інтенсивність	Швидкість	Результативність
Фундаментальна	Висока	Висока	Висока
Слаборезультативна	Висока	Висока	Низька
Високорезультативна	Висока	Низька	Висока

Таким чином, дослідження глобалізації та її вплив на систему бухгалтерського обліку повинен бути багатосорінним, що дозволить виявити всі її прояви на стані національних економік та визначити місце бухгалтерського обліку серед інструментів уникнення соціально-економічних наслідків глобалізаційних перетворень. Розглянемо кожне

місце бухгалтерського обліку в глобалізаційних перетвореннях зважаючи на багатоманітність їх тлумачення. На рис. 1 наведено прояви глобалізації та їх значення в соціально-економічних перетвореннях та регулюванні системи обліку.

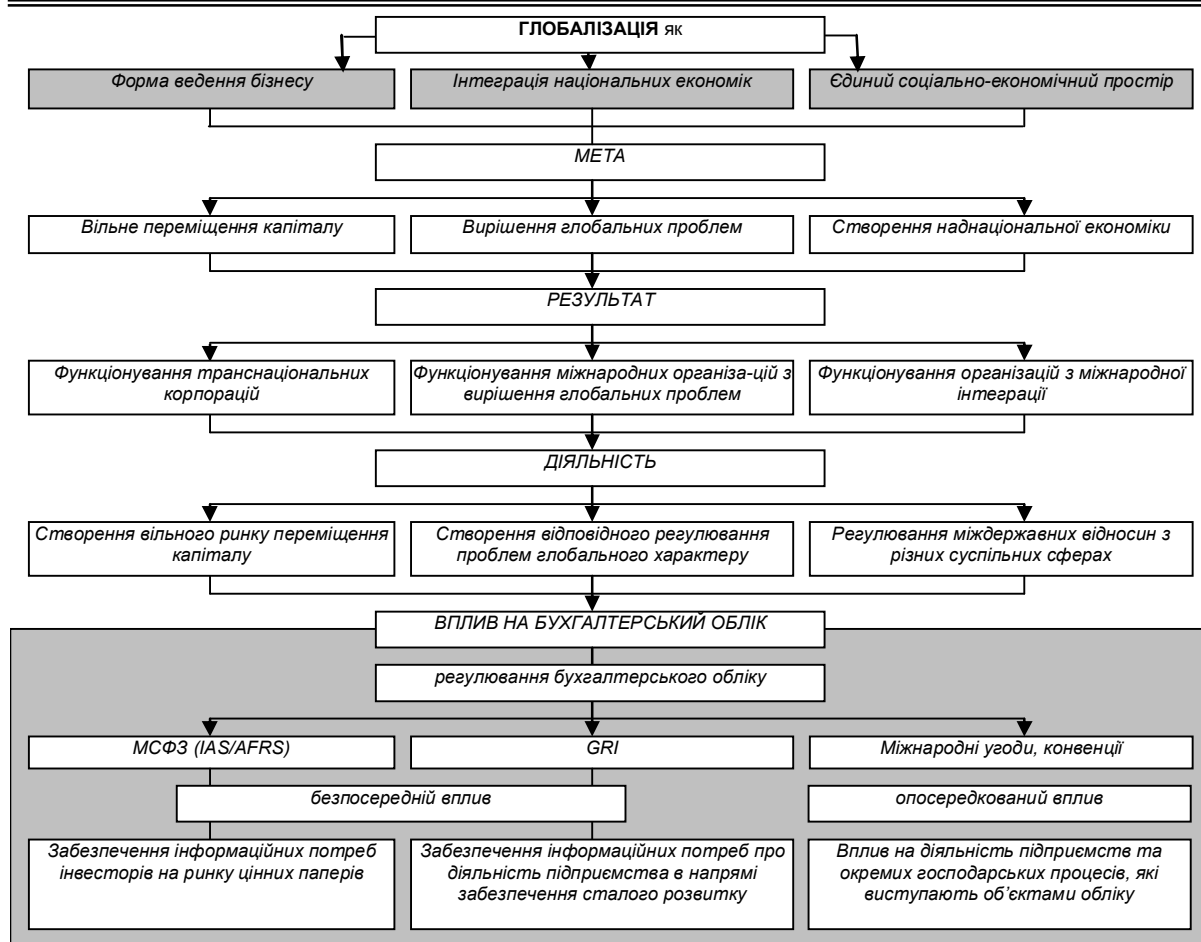

Рис. 1. Прояв глобалізації в соціально-економічних відносинах та вплив на систему бухгалтерського обліку

В умовах глобалізації відбувається формування наднаціональної системи бухгалтерського обліку, яка забезпечує всі прояви глобалізації назва даної системи – інтернаціональна модель бухгалтерського обліку. Основною її метою є формування єдиної глобальної системи бухгалтерського обліку, яка б слугувала інформаційним джерелом управління наднаціональним бізнесом. Дана модель фактично знаходиться “над НСБО” та обумовлена розвитком наддержавних господарських структур – транснаціональних корпорацій (далі – ТНК). Коллонтай В.М. стверджує, що “важливою зміною в світовому господарстві є поява нових “глобальних” акторів. В першу чергу – це транснаціональні корпорації (ТНК) та світові фінансові центри (СФЦ). Дякуючи активній політиці неоліберальної глобалізації та регулювання, де вони отримали широкі можливості вислизати з-під державного контролю та регулювання, набули немалу відносну самостійність, перетворились в важливі центри економічної сили та прийняття рішень. Крім того, нині провідні міжнародні економічні організації з малозначимих установ післявоєнної реконструкції перетворюються в міцні центри по формуванню інституційно-правового каркаса неоліберального світового економічного порядку. Вся ця діяльність підкріплюється розгалуженою системою засобів масової інформації, забезпечуючи ідеолого-пропагандистське прикриття діючого” [11, С. 12-13].

“Транснаціональні корпорації, пов’язані з ядром світової економічної системи, контролюють більше половини обороту світової торгівлі та фінансів, найбільш прибуткові галузі економіки різних країн, включаючи добувну та наукоємну промисловість, телекомунікації, виробничу інфраструктуру. Багато ТНК перевершують по економічному обороту крупні країни, підпорядковують своєму впливу уряди, вирішальним чином впливають на формування міжнародного права та на роботу міжнародних інститутів. Провідні 500 транснаціональних

корпорацій охоплюють більше третини експорту обробної промисловості, 3/4 світової торгівлі сировинними товарами, 4/5 торгівлі новими технологіями, забезпечують роботу десяткам мільйонам людей практично у всіх країнах світу” [6, С. 21].

“Важливу роль в розвитку процесу глобалізації відіграють транснаціональні корпорації (ТНК), які стали основними суб'єктами сучасної світової економіки. ТНК суттєво змінюють систему міжнародного розподілу праці. Вони зацікавлені в анклавному розвитку економіки більшості країн світу, що підсилює регресивні структурні зрушення в народному господарстві цих держав. ТНК створюють лише конкурентоспроможні за міжнародними стандартами підприємства, число яких в більшості країн світу невелике” [21, С. 380]

Регулювання даної моделі здійснюється МСФЗ (IAS / IFRS) та Загальноприйнятими принципами бухгалтерського обліку (GAAP) (далі GAAP), які знаходяться на стадії конвергенції. Залежно від особливостей впровадження МСФЗ (IAS / IFRS) можна згрупувати національні системи бухгалтерського обліку за іншими моделями, а саме: країни, в яких використовуються лише МСФЗ (IAS / IFRS), країни, в яких використовуються МСФЗ (IAS / IFRS) разом з національними стандартами, країни, в яких національні стандарти побудовані на основі МСФЗ (IAS / IFRS).

Впровадження МСФЗ (IAS / IFRS) в Україні є безумовно позитивним явищем, адже сприяє підвищенню інвестицій в національну економіку, проте залишає поза увагою ряд соціально-економічних проблем, які вимагають негайного вирішення та застосування дещо іншого підходу до впровадження закордонного досвіду. погоджуємося М.М. Шигун: “Макрорівень моделювання бухгалтерського обліку у наукових працях розглядається переважно через призму міжнародних стандартів фінансової звітності та моделей національних систем бухгалтерського обліку (Англо-

американської, континентальної та південноамериканської). Розкриття макромоделювання в бухгалтерському обліку через систему МФФ є делю звуженим, а існуюча типізація національних моделей обліку не враховує ряду важливих факторів, що дозволяють переглянути групи моделей і виділити нові їх види" [22, с. 345]. Ми відстоюємо думку об'єктивності та необхідності впровадження МФФ (IAS / IFRS) в Україні тому, що розвиток економічних відносин в Україні не може бути ізольованим від зовнішнього середовища, а неминучість глобалізаційних процесів вимагає виходу вітчизняних підприємств на міжнародні ринки капіталів. Як зауважив С.Ф. Головим [7], "впровадження МФФ в Україні свідчить про реалізацію англосаксонської концепції фінансової звітності в умовах континентального підходу до регламентації бухгалтерського обліку". МФФ (IAS / IFRS) покликані вирішити проблему взаємозгодження бухгалтерського обліку різних країн для представлення облікової інформації учасникам ринку цінних паперів. Проте не зважаючи на позитивне ставлення до даної моделі бухгалтерського обліку вважаємо є нині не дією, що обумовлено важкими соціально-економічними наслідками глобалізації.

Глобалізаційні перетворення, окрім створення сприятливих умов для ведення бізнесу на світових ринках, мають ряд негативних наслідків, про що неодноразово наголошували вітчизняні та зарубіжні вчені. Так, фактично більшість представників економічної науки та практики схильні до підвищення ефективності прояву глобалізаційних перетворень лише в першому напрямі, а вирішення глобальних проблем людства сьогодні залишається поза увагою. Дамо характеристику кожному з даних наслідків, що дасть можливість визначити напрями їх подолання через систему бухгалтерського обліку.

- *послаблення національних економічних систем.* З приводу даної проблеми російський дослідник Л.М. Іполітов стверджує, що "глобалізація характеризується суперечливим впливом на розвиток національних економічних систем, його стійкість. З однієї сторони, вона відкриває можливість досягнення стійких темпів росту національного виробництва й благополуччя народів на сонові підвищення ступеня відкритості економік, кращого використання національних конкурентних переваг, поглиблення міжнародного розподілу праці, залучені іноземних інвестицій. Взаємовигідного інформаційного обміну та ін.. Однак, з іншого боку, наяву зростання нестійкості, економічної та соціальної нестабільності як в окремих регіонах, так і в світовому господарстві в цілому, також викликані глобалізаційними процесами. Не випадково французькі економісти й політики стали вести мову про необхідність "контролюючої глобалізації" [8, С. 491].

Глобалізація фактично являє собою процес інтеграції національних економік до єдиного соціально-економічного простору, шляхом відкриття ринків товарів та послуг, ринків капіталу та ринків товару та послуг. "Прихильники неоліберальної глобалізації прагнуть переконати суспільну думку в більшості країн світу в необхідності їх прискореної інтеграції в світове господарство, відмови від прагнення до комплексного розвитку своїх виробничих сил й орієнтацію на експорт-орієнтований анклавний розвиток" [21, С. 380].

Фактично вся господарська діяльність регулюється міжнародними нормами а основними учасниками даних ринків є транснаціональні корпорації, які мають безпосередній вплив на стан національної економічної системи. З цього приводу Глазьев С.Ю. зазначає: "Транснаціональний капітал прагне до тотального контролю над світовим ринком та кожною його складовою, стиранню економічних, культурних та політичних кордонів між націями, підпорядковуючи своїм інтересам конкурентні переваги, кожною з них, формуючи зручну для себе глобальну фінансову, інформаційну, правову і навіть силову інфраструктуру. Обслуговуючі його інтереси міжнародні інститути намагаються домінувати над національними державними інститутами, усуваючи будь-які перепони на шляхах міжнародного руху капіталу, товарів, робочої сили" [6, С. 22].

- *поява нових економічних фігурантів.* Даний наслідок глобалізаційних процесів випливає з першого, адже саме транснаціональні корпорації є тим суб'єктом який має безпосередній вплив на стан окремої національної економіки та обумовлює її нестабільність. Стосовно даної проблеми професор Б. Баді, "виділяючи три виміри феномену глобалізації (як історичний процес, як гомологізацію світу, як зростаючу взаємозалежність в світі), доводить, що в епоху глобалізації проходить послаблення національних держав, пов'язане з появою "нових акторів загально планетної сцени" – глобальних фірм, релігійних угруповань, транснаціональних управлінських структур", й з виникненням невідкладних ім міжнародних відносин. Економічний розвиток національних економічних систем теорія глобалізації не об'єцяє й не передбачує. Тому помилятися з цього приводу не варто" [15, С. 383-384].

Досить критично до наслідків процесів глобалізації а точніше до основних її фігурантів ставиться Субетто А.І., вважаючи, що "мондіалістична фінансово-капіталістична глобалізація є формою становлення світової фінансової капіталократії – диктатури світової фінансової капіталовлади зі "столицею" в США і з механізмами військово-соловою, енергетичною та інформаційною владою, підпорядкованою їй. "Піраміда ТНК", ієрархія масонської світової організації, система так званих нетрадиційних "церков", а також організації об'єднаних релігій (ООР), головними керівниками якої стали В. Свінг та М. Горбачов, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ) та інші, являються інструментами становлення мондіалізму – Нового світового порядку" [20, С. 123].

- *погіршення екологічної ситуації в світі.* Виходячи з вище виділених нами проявів поняття глобалізації а точніше основної мети даних процесів, вона покликана вирішити ряд назрілих соціально-екологічних проблем. Саме дані вирішення питання екологічної ситуації в світі було поштовхом до прийняття ряду міжнародних нормативно-правових актів, створення відповідних світових організацій. Проте сьогодні питання екологічної безпеки є невирішеними, й крім того відійшли на задній план. "Якщо всього декілька років тому в центрі уваги наукової спільноти були проблеми зростаючої екологічної кризи й переходу до сталого розвитку, в даний час тематика глобалізації відтіснила їх на другий план. В більшості публікацій за даною тематикою проблеми сталого розвитку або зовсім не згадуються, або розглядаються побіжно, тому може скластися думка, що феномен глобалізму несе в собі такі собі зерна автоматичного вирішення проблем сталого існування земної цивілізації. Можливо, це пояснюється тим, що більшість авторів книг, присвячених глобалістиці, є професійними економістами, які на недостатньому рівні володіють інформацією в області досліджень сучасної системної загально планетної кризи" [14, С. 74-75].

Саме сьогодні в процесі глобалізації необхідними є впровадження дієвих економічних механізмів та облікового забезпечення яке б сприяло сталому розвитку окремої країни та світового суспільства в цілому. "Відоме визначення поняття "сталого розвитку" (англійський термін sustainable development) було дане в 1987 році Світовою комісією з навколишнього середовища та розвитку, яку очолював Г. Брундтланд. Відповідно до визначення мова повинна йти про задоволення потреб сучасного покоління, не лишаючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти їх власні потреби" [14, С. 76]

- *світова економічна криза (спекулятивна економіка).* 2008 рік ознаменувався світовою фінансовою кризою, яка затонула всі без винятку країни світу. "Глобальний фінансовий кризис почався з банкрутства одної из самых старых и самых почитаемых финансовых организаций – Lehman Brothers. Руководство компании объявило о банкротстве во время выходных 13-14 сентября. Далее, в понедельник Bank of America объявляет о покупке инвестиционного банка Merrill Lynch, другого именитого банка. В то же время, еще один

фінансовий бегемот чуть не пошел на дно: American International Group (AIG) – известнейшая страховая компания – нашла поддержку со стороны правительства США, которое выдало срочный кредит на сумму 85 миллиардов долларов” [19].

“Глобалізація, основною функцією якої стало посилення влади фінансового концерну “золотою мільярду”, не супроводжується появою стабілізуючих факторів негативної реактивності, але навпроти, різко прискорила всі процеси, які ведуть до неминучої глобальної катастрофи” [14, С. 79].

Наслідком таких подій стало банкрутство гігантських компаній та фінансових установ, або ж зменшення їх платоспроможності. Проте такий результат останніх економічних перетворень був не новим для більшості вчених та практиків. Суботенко А.І. в одній зі своїх праць вказує, що “капіталізм в своїй новій глобальній формі з “світовою фінансовою капіталоократією”, прагнучою встановити світове правління і реалізувати мондіалістичні стратегії, “вповзає” в ХХІ ст. в нову фазу своєї кризи, тепер уже глобальної, в якій протиріччя між працею і капіталом трансформується в протиріччя між “світовою працею” та “світовим капіталом”. Формою його загострення й слугує антиглобалістичний рух в світі. Це й нова форма самозаперечення капіталізму” [20, С. 125].

Однією з основних причин кризового становища є лібералізація економічних відносин, яка сприяла багатьом спекулятивним операціям на ринках капіталу, що в кінцевому випадку й послужило зниженню стабільності розвитку багатьох компаній світу. Лесков Л.В. вказує, що “виникнення феномену фінансоміки, яка основана на заміні принципу класичної економіки “гроші – товар – гроші” віртуальною формулою “гроші-гроші”. Даний феномен виник тому, що в результаті бурного розвитку сучасних інформаційних технологій просторово-часовий континуум планети Земля для потоків інформації okazaвся згорнутим практично в “точку”. Швидкість обороту капіталу досягла жахливої величини – 1 млрд. дол. в хвилину, або 1,5 трлн. на добу. Спекулятивні фінансові операції здатні приносити нині прибуток набагато скоріше й більше, ніж інвестиції капіталу у виробництво, навіть в тому випадку, коли мова йде про інноваційні технології” [14, С. 91].

Таким чином, положення “Вашингтонського консенсусу”, які пов’язані з проведенням ліберальної економічної політики зумовили появу спекулятивної економіки, яка невдовзі дала про себе знати у вигляді світової фінансової кризи.

- *соціальна сфера залишилася поза увагою глобалізаційних перетворень.* Вирішення питань глобалізації довгий період залишали по за увагою соціальне значення економічних перетворень, їх вплив на соціальне забезпечення становище соціальної сфери. Що призвело до розвитку соціальної дискримінації як в окремому суспільстві так я в світі в цілому. Для основної маси людства, якій по тим чи іншим причинам не вдалося встигнути за технологічними та економічними лідерами, тут, на рівні безпосередньо господарських впливів, сталося особливо різкі, якісні зміни співвідношення сил. За якісь два-три десятиліття перед відсталими раптово постали нові економічні фігуранти з новими вимогами. Здавалося б як і раніше, підводяться фірмові запити-пропозиції, але спадкоємність тут більш зовнішня, адже як правило. Тепер про тебе знають (ті хто в змозі оплачувати збір, збереження та обробку інформації) практично все. Ті перед виниклим (подібно чорту з табакери безбережної інформаційної віртуальності) глобалістом – голий, схватися не має куди та прикритися від всебачучого погляду нічим. Глобаліст наперед бачить та знає свої карти, прикриває шляхи твоїх маневрів та відступів [13, С. 57].

Така ситуація пов’язана з тим, що економічну вигоду від господарської діяльності є надбанням лише окремих осіб, що сприяло підсиленню соціального розшарування й підвищення показників бідності.

Мінс Г., Шнайдер Д. з даного приводу зазначають: “Глобалізація, окрім того, що не сприяє зниженню безробіття в світі, є фактором підвищення даних

показників. “Відкритим залишається лише одне питання: які будуть соціальні та державно-політичні наслідки глобальної економіки, яка переходить на рубежі тисячоліть із стану економічної необхідності в стан економічного достатку. Це питання питань, яке розбурхує уяву та інтригує відкриваючими можливостями для прогресу людства” [17].

Такої ж думки дотримуються Мартин Г.П., Шуман Х., вказуючи, що “переміщення виробництва в більш сприятливі зони, спрощення його структури, масові звільнення – все це говорить про те, що високовиробнича та високотехнологічна економіка залишає суспільству всезагального благодеяння все менше робочих місць та робить його споживачів лишніми людьми. Назріває економічні та соціальні потрясіння нечуваних масштабів” [16]

- *економічне зростання одних країн за рахунок інших.* Коллонтай В.М. в одному зі своїх досліджень вказує що в результаті глобалізаційних перетворень, “склалася специфічна ситуація довготривалого бурного розширення товарно-грошових відносин (це, між іншим, в незначному ступені, сприяло тому, що західний світ на протязі декількох десятиліть не відчував звичайних для капіталізму глибоких відтворювальних криз, породжуючи ілюзію, начебто знайдено секрет без кризового розвитку)” [11, С. 12].

Проте ситуація яку описує російський дослідник пов’язана з тим, що запорукою розвитку західного світу було зниження показників розвитку інших регіонів. “Складність сучасного етапу формування національних економічних систем пов’язана також з необхідністю протистояти односторонньому розумінню глобалізації як механізму реалізації економічних і політичних інтересів узької групи багатих країн, транснаціональних корпорацій та пов’язаних з ними міжнародних організацій. Це виражається в нав’язуванні уніфікованих моделей залежного розвитку витісняючих на периферію країн з перехідною економікою та країн та країн, що розвиваються. Однак в супереч тиску уніфікації та стандартизації пробиває дорогу тенденція диверсифікації моделей національної економіки, не вичерпала своїх можливостей та регіоналізації економічних відносин в світовому господарстві” [8, С. 495]

Вирішення проблем, які начебто покликана вирішити глобалізація сприяли зниженню соціально-економічного розвитку багатьох країн світу. Лесков Л.В. зазначає: “глобалізація не лише не знизила порогу злиденності в світі, але навпаки, посилила процеси збідніння великих мас населення земного шару” [14, С. 90].

- *зміна фінансово-кредитного механізму та дестабілізація банківської системи.* Глобалізація сприяє стрімкому зростанню взаємозв’язків та взаємозалежності, підсиленню ролі різних форм посередництва. На фоні широкого поширення теорії та практики неоліберальної глобалізації (“Вашингтонський консенсус”) явно зростаючими темпами зростає міжнародний обмін товарами, послугами, інвестиціями та ідеями. Фактично відбувається переорієнтація економічних відносин. Корняков зазначає, що “глобалісту як посланцю “своїї” макроекономічної спільності потрібні не лише товари як продукція фірми Х в разовому або короткостроковому порядку. Йому нині все частіше потрібна фірма або ланцюги фірм для підключення в мережу своєї макросистеми” [13, С. 58].

В результаті склалася ситуація, за якої втрачається стабільність банківської системи, фактично банки стали підвладні тар національним корпораціям, що зумовило зміну функцій банків та їх направленості. Белоліпецький В.Г. зазначає: “найбільш важливі зміни проходять в кредитній функції фірм та банків. Сучасні ТНК кредитують не менше, ніж банківська система. Суть мутації в тому, що ТНК звільняються від важких активів, змінюючи їх фінансовими. В результаті формується структура активів ТНК, по суті близька до структури активів комерційного банку. В обох випадках видані кредити займають соліду частку в складі активів. Минула сила банків стає силою ТНК. Але це подвоєна сила, оскільки

тут має місце безпосереднє злиття підприємницького та фінансового капіталів, а не їх злиття за допомогою особистої унії як століття тому. В цьому й проявляється реальна влада капіталу сьогодні” [3, С. 62].

Виходячи з вище викладеного глобалізація хоч і носить об’єктивний та безповоротний характер сьогодні є необхідністю перегляду її базових положень. Зміна акцентів глобалізаційних перетворень дозволить вирішити ряд економічних та облікових проблем, що дозволить уникнути негативних соціально-економічних наслідків. Опір глобалізації, а точніше її наслідкам є єдиним виходом зі ситуації яка склалася та пов’язана, зі світовою економічною, соціальною та екологічною кризами. Сьогодні ряд країн розробили свою власну стратегію опору глобалізаційним процесам, які мають в даному напрямі значні успіхи, проте не спроможні подолати всі аспекти прояву глобалізації.

З цього приводу російський дослідник В.І. Корняков зазначає, що “так завзятий опір глобалісти зустріли в Південно-Східній Азії, де такі країни, як Малайзія, не без успіху прагнуть вислизнути з обіймів. Головна слабкість і минуцність глобалізації (як повномасштабного феномену сьогоднішнього дня) – в самій глобалізації, її глибинному змісті” [13, С. 58-59]. Субетто А.І. стверджує: “Глобалізація капіталізму через монетизацію грошей і капіталу та створення системи їх вільного переміщення обертається глобалізацією опору капіталізму в світі” [20, С. 125].

Вирішення проблем глобалізації через подолання її негативних наслідків, сьогодні повинно бути першочерговим в дослідженнях теоретиків та практиків

економічної науки. Вирішення даного питання можливе шляхом розробки пошуку існуючих альтернативних варіантів розвитку глобалізації, та розробці положень щодо їх адаптації до економічних відносин які склалися.

Варто погодитися з твердженням Лескова Л.В., про те, що “Перш за все необхідно відмовитися від глухої моделі уніполярної глобалізації на користь стратегії рівноправного співробітництва локальних цивілізацій. Принципи соціальної справедливості повинні витіснити пануючу ліберальну теорію. Переорієнтація еволюційного вектору на модель сталого розвитку неможлива без опори на етичну систему. Підстав для оптимістичного прогнозу, як видно, достатньо: передумови для переходу до моделі сталого розвитку глобалізації існують. На жаль, однак, поки серед тих, хто здатний здійснювати вплив на прийняття стратегічних рішень, переважають прихильники колишньої лінії. Залишається надітися, що хід історії, темп якої в ХХІ ст. неймовірно зріс, в найближчий час змусить їх переглянути свою точку зору” [14, С. 86].

Одним з таких альтернативних варіантів розвитку глобалізаційних процесів та національних економік й відповідно національних систем бухгалтерського обліку, є ісламська економічна доктрина та розроблена на її положеннях ісламська модель побудови НСБО. На рис. 2. відображено групування наслідків глобалізаційних процесів та необхідність зміни діючих положень економічної політики та системи бухгалтерського обліку.

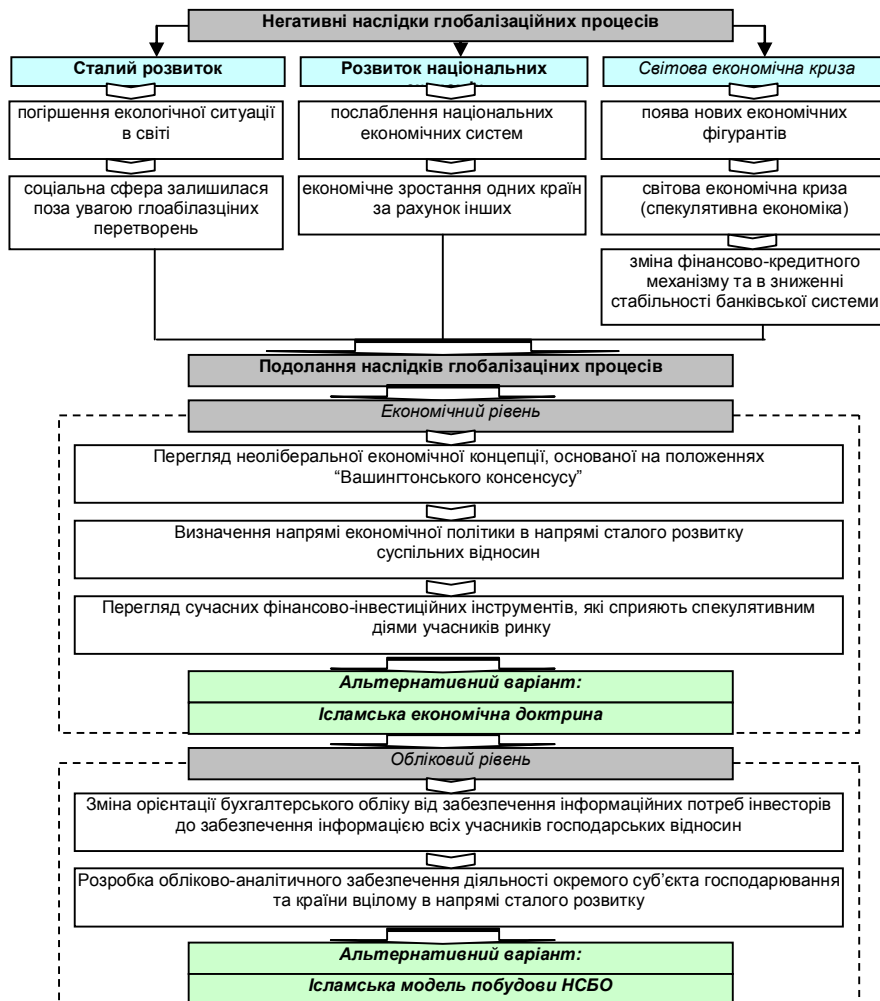

Рис. 2. Місце глобалізаційних процесів в розвитку світового господарства та національних економік

Ісламська модель побудови національних систем бухгалтерського обліку є одним з альтернативних напрямів розвитку бухгалтерського обліку в умовах глобалізації, адже покликана вирішити ряд назрілих соціально економічних проблем, зокрема: підвищення

соціальної захищеності суспільства, подолання безробіття та бідності, підвищення соціальних стандартів, впровадження в економічні відносини принципів соціальної справедливості, підвищення екологічної безпеки як окремої країни так я світу в цілому, побудова

без кризового суспільства через систему зниження впливу окремих суб'єктів на національну економіку та світову економіку в цілому.

Впровадження ряду положень, зокрема таких які не суперечать ментальним особливостям, соціально-культурному розвитку, релігійним особливостям можливо в кожній світовій країні, зважаючи на динамічність глобалізаційних процесів. Адаптація положень ісламської моделі побудови НСБО в Україні є одним з напрямів вирішення назрілих соціально-економічних проблем через впровадження дієвого механізму обліково-аналітичного забезпечення як на рівні окремого суб'єкта господарювання, так і на державному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Глобалізація є багатоаспектним соціально-економічним явищем, яке проявляється в трьох формах: як форма ведення бізнесу на основі вільного перевищення факторів виробництва та результатів їх використання через кордони різних держав; як процес інтеграції національних економік з метою розв'язання глобальних проблем; як поєднання національних економік з метою створення єдиного соціально-економічного простору. Розгляд глобалізаційних перетворень в даних напрямках дозволив виявити їх вплив на розвиток системи бухгалтерського обліку та появу інтернаціональної моделі бухгалтерського обліку. Встановлено, що глобалізація має ряд негативних соціально-економічних напрямів, які згруповано в три групи: зниження показників сталого розвитку суспільства, послаблення розвитку національних економік, та світова економічна криза. Це дало можливість обґрунтувати необхідність зміни діючих економічних положень та визначити роль та значення положень ісламської моделі бухгалтерського обліку в подоланні вказаних наслідків.

Список використаної літератури:

1. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек. – М., 2001.
2. Бекоев А.В. Глобализационная трансформация национально-государственной экономической системы (концептуальные аспекты): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. эконом. наук: спец.: 08.00.01 "Экономическая теория" / А.В. Бекоев. – Владикавказ, 2009, С. 6.
3. Белоліпецький В.Г. Преодоление пространства и времени как атрибут экономической глобализации / В.Г. Белоліпецький // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 16.
4. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку: [монографія] / [О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін.]; керівник авт. кол. і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 733 с., С. 24.
5. Бункина М.К., Семенов А.М. Макроэкономика. – М.: "Дело и Сервис", 2003. – 544 с. [info.srochno.ua/ukr/professions/ekonomika].
6. Глазьев С.Ю. Место России в меняющихся взаимоотношениях центра и периферии мировой экономики / С.Ю. Глазьев // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 20.
7. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку / С. Ф. Голов. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
8. Ипполитов Л.М. Глобализация и проблемы социально-устойчивого развития национальных экономических систем / Л.М. Ипполитов // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 491.
9. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: науково-навчальний посібник. – К.: Фірма Крок, 1999. – 300 с. [http://politics.serv4u.info].
10. Кирейцев Г.Г. Глобализация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: [научный доклад] / Г.Г. Кирейцев. – [изд. 2-е, перераб. и доп.] – Житомир: ЖГТУ, 2008. – 76 с., С. 37.
11. Коллонтай В.М. Мировое хозяйство или глобальная экономика? / В.М. Коллонтай //

- Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 11.
12. Комаренко Г. Экономическая глобализация: теория и практика / Г. Комаренко, В. Ефимов // Экономист, 1998. – № 11.
13. Корняков В.И. Химеры и соборы / В.И. Корняков // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 57.
14. Лесков Л.В. Апокалиптика глобализации / Л.В. Лесков // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 74-75.
15. Любимцева С.В. Глобализация и механизмы трансформации экономических систем / С.В. Любимцева // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 385-386.
16. Мартин Г.П. Западная глобализация: атака на процветание и демократию / Г.П. Мартин, Х. Шуман. – М., 2001.
17. Минс Г. Метакапитализм и революция в электронном бизнесе: какими будут компании и рынки в XIX веке / Г. Минс, Д. Шнайдер. – М., 2001.
18. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
19. Рафиков Ильдус. Глобальный финансовый кризис с точки зрения исламской экономики [Электронный ресурс] / Ильдус Рафиков. – Режим доступа: // <http://www.islam.ru/pressclub/tema/clofikroz/>.
20. Субетто А.И. Дилемма глобализации: капиталистическая гибель человека или прорыв к ноосферному, духовному социализму / А.И. Субетто // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 123.
21. Трунин С.Н. Структурные сдвиги в мировой экономике в условиях глобализации / С.Н. Трунин // Экономическая теория на пороге XXI века – 7: Глобальная экономика / Под ред. Ю.М. Осипова, С.Н. Бабурина, В.Г. Белоліпецького, Е.С. Зотовой. – М.: Юристъ, 2003. – 992 с., С. 378.
22. Шигун М.М. Развитие моделирования системы бухгалтерського обліку: теорія і методологія [Текст]: монографія / М.М. Шигун. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – 632 с., с. 345.
23. Экономико-правовая библиотека [www.vuzlib.net/me_kneu/9-1]

КОЗЛОВА Марія Олегівна – кандидат економічних наук, доцент Житомирського державного технологічного університету. Наукові інтереси – актуальні проблеми міжнародної економіки, облік у зарубіжних країнах

Наукові інтереси:

- облік у зарубіжних країнах;
- проблеми гармонізації національних систем бухгалтерського обліку;
- ісламська модель побудови НСБО

ГРИЦИШЕН Дмитрій Олександрович – кандидат економічних наук Житомирського державного технологічного університету